

GAZİ TÜRKİYAT
G Ü Z / 2 0 2 2

Atf / Citation

ERTÜRK, F. (2022). "Zeyneb Bişeva'nın *Kemhétélgender* Romanında Mitsel Ögeler". *Gazi Türkiyat*, 31: 79-93.

Geliş / Submitted

27.09.2022

Kabul / Accepted

17.12.2022

DOI

10.34189/gtd.31.007

ZEYNEP BİŞEVA'NIN *KEMHÉTÉLGENDER* ROMANINDA MİTSEL ÖGELER

Mythic Elements in Zeyneb Biisheva's Kemhétélgender Novel

Fatma ERTÜRK*

Öz

Geçmiş, günümüz ve geleceğe dair ürünlerin derin veya yüzey yapısında öykü bulunur. Sanatın ve diğer disiplinlerin en çok beslendiği kaynak mit ve mitoloji, tarih öncesinden geleceğe uzanan zamansal uzamda daima kendine yer bulmuş, anlatılagelmıştır. Modern sanatlar içerisinde sıkça kullanılan mit, edebiyatta da roman türü içerisinde değerlendirilmiştir. Hatta bu sayede roman yazarı geçmiş kültürler ve sanatlarla kolektif bilinci, bağı kurmada önemli rol oynamıştır. Başkurt edebiyatında mitolojik öğeleri eserlerinde sıkça kullanan Zeyneb Bişeva, geçmiş ile bugün ve gelecek arasında bağı da yakalamaya çalışmıştır. Bu çalışmanın amacı, çağdaş Başkurt edebiyatının temsilcisi Zeyneb Bişeva'nın *Kemhétélgender* (Aşağılananlar) romanından örnekle mitin edebiyat ürününde esere yansımaları belirlemektir. Çalışmada önce yazar tanıtılmış, romanın olay örgüsü ortaya konmuş, daha sonra anlatıda mitlerin izi sürülmüş, mitsel öğelerin romanın dünyasındaki işlevi ve anlamı üzerinde durulmuştur. Romanda "albastı, bisura, semrêgoş, Hızır İlyas, Meskey ebëy" mitsel öğelerinden açıkça yararlandığı, bunların yüzey yapıda yer bulduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: mit, mitsel öge, roman, Zeyneb Bişeva, çağdaş Başkurt edebiyatı

Abstract

There is a story in the deep or surface structure of the past, present, and future products. Myth and mythology, which is the source that art and other disciplines feed the most, has always found a place for itself in the temporal space extending from prehistory to the future. The myth, which is frequently used in modern arts, has also been evaluated within the novel genre in literature. In this way, the novelist played an important role in establishing a collective consciousness and bond with past cultures and arts. Zeyneb Biisheva, who frequently uses mythological elements in Bashkir literature in her works, also tried to catch the link between the past and the present, and the future. The aim of this study is to determine the reflection of the myth in the literary product with an example from the novel *Kemhétélgender* (Humiliated) by Zeyneb Biisheva, the representative of contemporary Bashkir literature. In the study, first, the author was introduced, the plot of the novel was revealed, then the myths were traced in the narrative, and the function and meaning of the mythical elements

* Dr. Öğr. Üyesi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Niğde/ TÜRKİYE. fatma.erturk@ohu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5292-8033 78

in the world of the novel were emphasized. It has been determined that the mythical elements of "albasta, bisura, phoenix, Hızır İlyas, Meskey ebéy" are clearly used in the novel, and they find their place in the surface structure.

Keywords: myth, mythic elements, novel, Zeyneb Biisheva, contemporary Bashkir literature

GİRİŞ

"Başkurdistan'ın Kügersin ilçesinin Tuyömbet köyünde doğan Zeyneb Bişeva (1908-1996), Abdullah Töhfetullah Bişeva ailesinin altıncı çocuğu olarak dünyaya gelir." (Höseyénov vd. 2004: 227). "1921 yılında Orenburg Lisesini tamamlar. 1924 yılında iki aylık kurstan sonra Orenburg'un Kervansaray iline, Başkurt çocukları için açılan ilk özel okul olan İNO'ya (Milli Pedagoji Enstitüsüne) gönderilir. İNO'yu tamamlayan Z. Bişeva 1929-1930 yılları arasında, Têmes'te öğrencilere ders verir." (Baimov 2003: 378-379). "1931 yılında enstitüde okumak için Ufa'ya gider. Aynı yıl Başkurdistan Kitabevî'nde işe başlar. Önce *Piyoner* dergisinde, daha sonra kitabevinde editörlük yapar." (Höseyénov vd. 2004: 220). "Ailevi sebeplerden dolayı Ufa'dan ayrılıp Makine Traktör İstasyonu ve bölge gazetelerinde çalışır. 1938'de tekrar Ufa'ya döner ve 1951 yılına kadar radyo komitesinde editör, Başkurt Kitap Neşriyatı'nın çocuk edebiyatı bölümünde müdür olarak çalışır." (Baimov 2003: 379).

"Zeyneb Bişeva, Başkurt kadınları arasında ilk şiir kitabı çıkaran, ilk drama eserini yazan, geniş ölçekli ve derin muhtevalı romanlarıyla ilk kez Başkurt edebiyatına üçleme türünü kazandıran büyük bir sanatkârdır." (Kinyebulatov vd. 2008: 4). "Aslında yazar, ilk başta çocuklar için yazdığı eserlerle tanınmış; onlar için duygusal hikâyeler, masallar, şiirler ve öğretici öyküler yazmıştır. Daha sonra "Duş Bulayıq", "Könhılıv", "Gölyamal", "Seyér Kéşé", "Uyžar, uyžar..." (1961) gibi keskin polemik dilli uzun öykülerini kaleme almıştır. Z. Bişeva'nın "Möhébbet hem Nefret", "Nežér", "Tılsımlı Quray" (1957) gibi drama eserleri üslup ve biçim yönünden Başkurt edebiyatının en nitelikli eserlerindedir. Çünkü bu eserlerin temelini folklor şiirleri oluşturmuş ve folklor metotlarından büyük ölçüde faydalanılarak yazılmıştır." (Baimov 2003: 379).

Yazarın, *Yaktığa* üçlemesinin birinci romanı *Kemhétélgender* 1958 yılında, ikinci romanı *Olo Éyék Buyında* 1966 ve son romanı *Yéméş* ise 1969 yılında basılmıştır. "Z. Bişeva, üçleme türündeki eserlerinde yeni bir üslup oluşturarak önemli konu ve kompozisyon sorunlarını gidermeye çalışmıştır. Üçleme eserleri sadece biçim yönünden değil aynı zamanda geleneksel teması, tarih ve devrim konularına yaklaşımı yönüyle de önemlidir." (Baimov 2003: 381-382).

"*Aşağılananlar*" adlı roman hem sosyal hem siyasi hem de dönemsal şartları kapsamlı bir şekilde ele alması bakımından çok önemlidir. Çünkü yazar, eserinde sadece o dönemde Başkurt köylerinde yaşayan halkın durumunu anlatmakla kalmamış, bunun nedenlerini de romanda geniş bir yer vererek açıklamıştır. Tarihî olaylara da değinen yazar, eserinde emperyalist savaşı, Ekim devrimini, işçi ve köylü sınıfının rejime karşı isyan çıkarmasını

da ele almıştır. Sovyet rejiminin halka uyguladığı baskı ve zulüm, suçsuz yere insanların Sibiry'a sürgün edilmesi gibi durumlar sonucu halkın Sovyet rejimine ve Ruslara karşı duyduğu nefret de romanda gözler önüne serilmiştir. Ayrıca yazar, yoksul Başkurt halkının hayatını ve verdikleri mücadeleyi betimleyerek dönemin derin tarihî özelliklerini, ezilenlerin uyanışını, özgürlük için mücadele edişlerini ve umutlarını asla kaybetmeyişlerini epik bir dille ifade etmiştir. Eserde, halk için savaşan ve onları kurtarmaya çalışan kahramanların tasviri için de büyük bir yer ayrılmıştır. Elbette, bunların haricinde; Başkurt halkının kültürel özellikleri, gündelik yaşamı, sosyal ilişkileri, inançları, gelenekleri, örf ve adetleri, hastalıklara karşı uyguladıkları tedavi yöntemleri, efsane ve mitleri roman içerisinde geniş bir yer tutmaktadır. (Bişeva 2022: 11).

Yunan, Hint, Arap, İran ve İskandinav mitolojisi günümüz modern sanatlarında sıkça kullanılmaktadır. Çalışmada, Türk mitolojisine, folklor unsurlarına eserlerinde sıkça yer veren Z. Bişeva'nın Türkçeye *Aşağılananlar* olarak çevrilen *Kemhétélgender* (1990) adlı romanının Türk mitolojisine ait unsurları ayrıntılı şekilde irdelenecektir.

1. KEMHÉTÉLGENDER ROMANI VE ROMANDAKİ MİTSEL ÖGELER

1.1. Romanın Konusu

1958 yılında Zeyneb Bişeva tarafından Başkurt Türkçesiyle yazılmış olan *Kemhétélgender* (*Aşağılananlar*) romanı, yazarın üçleme türündeki ilk kitabıdır. Eser 276 sayfadan ve iki ana bölümden oluşmaktadır. "*Aşağılananlar* romanında, aynı ailede doğan Taiba ninenin üç oğlu Hammat, Hisbulla ve Zakir, farklı çizgilere sahip sosyal-psikolojik karakterler" (Karagöz 2011: 318) olarak göze çarpmaktadır. Yazar, eserde anlatılan tüm olayları, romanda bahsi geçen ailenin en küçük çocuğu Yemeş'in gözünden okuyucuya aktarmaktadır. Böylelikle sıradan bir Başkurt ailesinin ve bu ailenin fertlerinin yaşamı üzerinden anlatılan olaylar, okuyucuya dönemi halkın gözünden görebilme ve onların duygularına ortak olabilme fırsatı sunmaktadır.

Romanda, karanlık ve kasvetli evlerinde dört çocuğuyla yaşayan Baygilde ve Seğüre, günlerini yaşadıkları geçim sıkıntısını düşünerek geçirmektedir. Çalıştıkları zaman bile emeklerinin karşılığını yeterince alamadıklarından hayatlarını sürdürmekte zorlanmaktadırlar. Ama bir taraftan da tek erkek çocukları olan İştüğan'ın bir an önce büyüyüp omuzlarındaki yükü hafifletmesini ümit etmektedirler. Bir gün evlerine ziyarete gelen Sıvakay nine, Seğüre'nin hasta olduğunu görüp onu sözde hoca Ezmezulla'ya tedavi ettirmek ister. Seğüre, kocası Baygilde'nin itirazlarına karşı çıkarak Sıvakay ninenin teklifini kabul eder fakat bu hatası hayatına sebep olur.

Seğüre'nin hazin sonu en küçük kızı Yemeş'in hastalanıp yataklara düşmesine sebep olur. Fakat bu durumda da yine kendi bildiği tedavi yöntemlerine inanan Sıvakay nine, Yemeş'in bu hâlini 'nazar' olarak kabul eder ve halk arasında bilinen

yöntemlerle tedavi etmek ister. Yine de ne yaptıysa Yemeş'i iyileştiremez. Ancak İhtiyar Şehit'in yardımıyla Yemeş sağlığına kavuşur.

Artık Seğüre yoktur. Çocuklar yetim kalmıştır. Baygilde dört çocukla bir başınadır. Seğüre'nin kırkı çıktıktan sonra Baygilde'ye evlenmesi için yeni bir eş aranmaktadır. Kendisine evlenmesi için tavsiye edilen Serbiyamal, Baygilde gibi yoksul ve dört çocuklu bir adamla evlenmeyi onu sevdiği için kabul etmemiştir elbette. Zengin ve varlıklı bir kadın olan Serbiyamal, servetinden bir kuruş eksilmesini göze alamayacak kadar açgözlü ve cimri biridir. Baygilde'yi ve özellikle çocukları da sevmez. Çocuklara verdiği her bir lokmayı geri almak için hem çocukları hem de Baygilde'yi canları çıkana kadar çalıştırır. Açgözlü ve cimri olmasının yanı sıra çok da zalim ve taş kalplidir.

Baygilde'nin Serbiyamal ile evlenmesi çocuklar için çok zor olmuştur. Annelerinin yerini alacak olması düşüncesi çocukların Serbiyamal'ı sevmemesine ve ona karşı bir nefret duymalarına neden olmuştur. Kötü üvey anne figürü olan Serbiyamal çocuklara fiziksel ve psikolojik şiddet uygulamaktan bir gün bile geri kalmamıştır. Eve geldikten bir süre sonra ilk iş olarak Bibeş'i evlendirme hazırlıklarına başlamış, Baygilde'nin itirazlarını evi terk etmekle tehdit ederek sindirmiştir. Bibeş'i ondan çok büyük olan Hisbulla adlı dul bir adamla apar topar nikâhlayıp evden göndermiştir.

Bibeş'i evden gönderen Serbiyamal, Baygilde ve kalan üç çocuğu da alarak kendi köyüne dönmeye karar verir. Yetim kalan çocukları doğup büyüdükleri yerden de koparmayı kafasına koymuştur. Planı, kendi köyünde Baygilde ve çocukları çalıştırarak servetine servet katmaktır. Baygilde artık Serbiyamal'a boyun eğmiştir ve onun isteklerini ağzını bile açmadan yerine getirmektedir.

Bibeş evlendikten sonra Serbiyamal'ın zulmünden kurtulacağını düşünse de yanılmıştır. Serbiyamal sürekli Taiba nineyi Bibeş'e sert davranması konusunda uyarır. Bibeş, Hisbulla ile bir sorun yaşamasa da Serbiyamal'dan kurtulamaz. Serbiyamal aynı zamanda evleri yakın olmasına rağmen Bibeş'i kardeşleri ile görüştürmez.

Serbiyamal, Baygilde'yi aylar süren sezonluk işlere göndermeye başladığından çocuklar tümüyle Serbiyamal'ın insaniyetine kalmıştır. İştüğan bütün gün dışarda çalışır, Yemeş ve Yeneş de durmaksızın ev işlerine koşturur. Hayat bu yetim çocuklar için iyice dayanılmaz ve ağır bir hâle gelmiştir. Geldikleri bu köyde sevilmez, "yersizler, yurtsuzlar" denilerek dışlanırlar.

Daha sonra Almanlarla Ruslar arasında çıkan savaş nedeniyle sağlıklı olan bütün erkekler askere çağrılmaya başlanır. Zaten zor durumda olan halkın kadın ve yaşlılarına bakan erkekleri askere çağrılınca daha da zor günler kapılarına dayanmıştır. Fakat Baygilde bir keresinde zengin Kormoşlardan dayak yediği için bir daha sağlığına tamamen kavuşamamış, bu yüzden de askere alınmamıştır. Bu durum Serbiyamal'ın hem Baygilde'ye hem de çocuklara olan merhametsizliğini arttırmıştır.

Çünkü kendi malını onlar için harcamak istememektedir. Cephede artan asker ihtiyacından dolayı bir süre sonra Baygilde de askere çağrılır. Çaresiz bir şekilde Serbiyamal'dan dönene kadar çocuklarını evden kovmamasını isteyerek cepheye gider.

Diğer taraftan ülkede süregelen savaşın etkileri halk için hayatı inanılmaz zorlaştırmıştır. Zor durumdaki halk için umut kalmadığı bir dönemde, Üsbay adlı bir kahraman onlara umut olmuştur. Üsbay aydın, bilge, görmüş geçirmiş bir kişilik olduğundan mevcut düzene ve zalim zenginlerin zulmüne boyun eğmek istemez ve onunla aynı düşünceleri paylaşan birçok Başkurt yiğidi de onun etrafında toplanır. Kısa bir süre için de olsa Başkurt halkı için bir umut ışığı olarak, halkın gözünde ebedî bir kahramana dönüşmüştür. Ancak ağabeyi tarafından tuzağa düşürülerek acımasızca öldürülür.

Baygilde ve köydeki diğer erkekler ya savaşmak için cepheye çağrılmış ya da çeşitli suçlarla mahkûm edilip Sibiryaya sürgüne gönderilmiştir. Baygilde'nin çocukları Serbiyamal'ın zulmü altında ezilmeye devam etmektedir. Serbiyamal ise Baygilde'nin yokluğundan istifade ederek Ehmetşa ile olan ilişkisini kaldığı yerden sürdürmektedir. Bütün bunlar olurken, zamanın akıp gitmesiyle çocuklar da büyümektedir. İştüğan, Keçi Müezz'in biricik kızı Ayhılıv'a âşık olmuştur. Lakin Keçi Müezz gibi açgözlü biri kızını elbette İştüğan'a vermeyi kabul etmez. Bunun yerine kızlarını Sobhan Başkan'ın oğlu Hatıbal ile evlendirmeye karar verirler. Fakat İştüğan buna razı olmak istemez.

Yoksulluk ve hayatın kötü şartları altında ezilen halk artık zenginlerin hükmüne boyun eğmek istememeye, haksızlıkla mücadele etmek istemeye başlar. İçlerinde büyüyen bu duyguları açıkça dile getiremeseler de ülkenin çeşitli yerlerinde patlak veren isyanlar ve ayaklanmalar onları harekete geçmek için ümitlendirir. Sibiryaya haksız yere sürgün edilen insanlar orada Bolşevikler ile karşılaşarak onların amaçlarını haklı bulur. Sibiryadan memleketlerine geri dönebilmeyi başaranlar da gençlerin gözünün açılması için Bolşeviklerden duyduklarını onlara anlatır.

Zaman içinde zenginlerin düzeni bozulmaya başlamıştır. Petersburg'da ayaklanmalar artmış, savaşların da etkisiyle gücü iyice zayıflayan Çar, işçilerin isyanıyla tahttan indirilmiştir. Bolşevikler, Çar ve burjuvaya karşı bir devrim gerçekleştirmiştir.

Ülkedeki ve köydeki bu karmaşa ortamında kimsenin onları bulamayacağını düşünen İştüğan, Ayhılıv'ı Hatıbal ile evleneceği gece kaçıtır. Fakat diğer ilçe ve köylere kıyasla Yakup köyündeki ilçe komitesinin başına işçi ve yoksul halktan oluşan delegeler yerine yine zenginlerden oluşan bir komite getirilmiştir. Elbette komitenin burjuvalarından birinin gelini olacak Ayhılıv'ı kaçırmayla herkes İştüğan ve ona yardım edenlerin peşine düşecektir.

Zenginlerin halka ettiği zulümler son bulmamakla birlikte halka olan öfkeleri de artmıştır. İştüğan'a yardım ettikleri gerekçesiyle birçok kişiden intikamlarını almak istemişlerdir. Başta Rus İdris ve Timerbay olmak üzere zenginlerin saldırmadığı kimse kalmamıştır. Timerbay'ı korumak isteyen Karases nine bu olaylar arasında hayatını kaybetmiştir.

Bolşeviklerin devrim yapmasıyla tutsakların birçoğu kurtulup evlerine dönme şansına kavuşur. Bunlardan birisi de Baygilde'dir. Nihayet cepheden kurtulup evine ve çocuklarına dönmek üzere yola koyulur.

1.2. Mitoloji Kahramanları ve Romadaki Mitsel Ögeler

Albastı

Üvey anne Serbiyamal, Bibeş'i evlendirmeye ve aileden bir boğaz eksiltmeye karar verir. Köy toplum hayatına aykırı hayat yaşayan Serbiyamal evlendikten sonra toplum hayatının kurallarını kendi çıkarları için kullanarak, ataerkil aile yapısının gereği, kadının bir an önce aile kurması, kadının kamusal alandan uzaklaşıp evcil alana yerleşmesi dinamiklerini şöyle harekete geçirir:

Hisbulla, Taiba ninenin "şakirt" lakaplı oğluymuş. Selime adında çok güzel hanımı varmış. Bir gün aralarına şeytan vesvese vermeye başlamış. Hisbulla'nın ilk doğan ağabeyi ve güreşçi olan kahraman Hammat şeytan olup araya girmiş. Sonra Selime yerinde duramayıp Hammat ile evlenmiş. Hisbulla saf biri olduğundan onlara:

"Haydi yaşayın. Allah size cezayı kendisi versin." demiş elini sallayarak. Artık ona dürüst bir hanım olacak akıllı, iffetli bir kız lazımmış. Bu yüzden Bibeş'i kendine gelin edecekmış...

"Bak sen şuna, bu ihtiyara genç kız lazımmış! Utanmaz! Benimle yaşıt neredeyse..." diye sinirlenerek düşündü Baygilde ağabey. Hisbulla'nın birincisi geleneği bozup, dünür olmadan eve gelmesi, ikincisi yaşlı hâliyle çocuğa heveslenmesi onu çok sinirlendirdi. (Biişeva 2022: 68).

Serbiyamal çardağın altına kaçıp, ağlayan Bibeş'i kolundan çekerek çabucak getirdi, çardağa indirdi:

—Saçını tara albastı! Çabuk ol! (Biişeva 2022: 71).

"Kara albastı yahut 'Kara' ciddi ve ağır başlı bir ruhtur. Sarı albastı ise hoppa, mekkâr ve şarlatandır. Ekseriya insanları hile ve aldatmakla ele geçirir." (İnan 1986: 169). "Anlatılarda göğsüne iğne saplanarak, saçından bir tutam kesilerek, tarağı alınarak Albastı'nın kişinin hizmetine girebileceği söylenmektedir." (Dursun 2022: 17).

Diyalektlerde albastı, sarı kız, sarı saç adı ile anılır. Başkurt mitolojisinde albastı uzun tüylü, sarı saçlı, uzun süt bezli kadın kız görünüşündeki mitolojik kişidir. S. İ. Rudenko 20. yüzyılda albastının göğsünün o kadar uzun, büyük hatta omuzundan arkaya kadar olduğunu yazar. Albastı çok kötüdür. Genellikle küçük çocuklara ve annelere kötülük yapar. Albastı küçük çocukları göğsüne bastırarak öldürür. Sadece çocukları değil büyükleri de basar. Uyurken nefesini "albastı basar" derler. Albastı insana sarı saçlı bir kız olarak görünür. Gözü gök mavisi, göğüsleri uzundur. Göğüsleriyle insanı boğup

öldürebilir. Albastı bassa onu saçından sürüyüp, bir avuç saçını yolup almak gerek. O zaman bir daha gelmez. (Hisamitdinova 2015: 61).

Başkurtça sarı rengin sarı anlamı dışında hastalık anlamı da vardır. Bu sebepten albastı sarı saçlı olarak mitolojik kullanım kazanmıştır. Serbiyamal, Batıyma ablanın yanında çalışırken ondan aldatmanın, hilenin inceliklerini öğrenir; bir kuruş için insan gözünü oyacak noktaya gelir. Anne ve babası vefat ettikten sonra üzüntü duymaz, onlardan kalan malı mülkü idare ederek sadece ticari zenginliğiyle değil, kötülüğüyle de nam salar. Serbiyamal evlenmek için Baygilde'nin evine gelip çocuklarıyla tanışır. Evin en küçüğü Yemeş'in onu anne olarak istememesinden rahatsızlık duyan Serbiyamal, çocuğu olmadığı için kaba ve sert hareketlerle ve yüksek sesle gülerken Yemeş'i yakalamaya çalışır. Onu büyük, soğuk göğsüne bastırarak emzirmek ister. O kadar bastırır ki Yemeş'in âdeta nefesi kesilir ve Yemeş çareyi Serbiyamal'ın memesini ısırmakta bulur. Anlatıcı, albastı mitini Serbiyamal üzerinden okuyucuya vermek istemektedir. Serbiyamal'ın geçmişteki toplum yaşantısına uygun olmayan, hareketli yaşantısı; evlendikten sonra ataerkil sisteme ve toplum kurallarına uygun bir hayat sürememe, evlilik, yuva, eş gibi kavramları benimsememe albastı miti üzerinden kurgulanmış izlenimini uyandırır.

Hızır İlyas/ Meskey ebéy

Hızır İlyas zor zamanlarda darda kalanlara yardım etmesi ile bilinir. "Hızır, Türk kavimlerinde en yaygın bir inanış ve anlayıştır." (Ögel 2014: 113). İslamiyet ile birlikte Başkurt mitolojisinde, Hızır İlyas miti anlatılarda yer bulmuştur. "Başkurtların inançlarında Hızır İlyas yolculuk yapanlara, uzun yola gidenlere, seyahate çıkanlara yardım eden bir evliya, peygamberdir." (Hisamitdinova 2015: 355). Anlatıcı, eşkıyaların lideri Üsbay ile ilgili efsane yayıldığını söyler. Bu efsanede Üsbay'ı Eyek nehrini paçasını sıvayarak geçen, yüksekteki bulutlara değen bahadır, Hızır İlyas gibi yorulana at, susayana su veren iyi biri olarak tasvir eder. Romanda don değiştirerek insan öldürmek, kan içmek, insanı yemek için cadı, Hızır İlyas'a dönüşür. Don değiştirme motifi ile cadı mitinden Hızır İlyas mitine geçişi, anlatıcı Serbiyamal karakteri üzerinden sağlar. Cadı "Meskey ebéy" Başkurt mitolojisinde "kötü güç, iblis" şeklinde açıklanır." (Hisamitdinova 2015: 283). "Mawız, Ubırlı Qarsıq, Meteyés, Mesékey diye adlandırmaları da vardır. Başkurt mitolojisinde Mesékey'in iki türü vardır: İlki istediği kişiye, istediği eşyaya dönüşen kötü kişidir. Kötü güç insanın yüreğini, kanını, kemiğini, iliğini emer. İkincisi mitolojik hikâyelerde karşılaşılan ubırlar ve vampirlerdir." (Hisamitdinova 2015: 283-284). "Başkurt mitolojisi panteonunun tipik özelliği imgelerle gerçek kişilerin iç içe geçmesi; yani tek ve aynı varlığın (yarımtık, şürelî) farklı bölgelerde kendi adıyla anılması veya tam tersi aynı özellikler taşıyan ruhlara (bisura, meskey ebéy) farklı isimler atfedilmesidir." (Hisamitdinova vd. 2014: 39). Farklı isimlerle adlandırmadan dolayı anlatıcının yüzey yapıda Serbiyamal'ı Bisura ve Meskey ebéy mitlerine benzeterek gönderme yaptığı düşünülebilir.

Sıvakay nine Yemeş, Bibeş ve Yeneş'e üvey anneyle ilgili hikâyeler anlatır:

Çok eskiden bir anne ile bir baba varmış. Onların çok güzel bir kızı ile bir oğlu olmuş. Günlerden bir gün anne çok hastalanmış ve ölmüş. Baba da komşu köye gidip bir üvey anne getirmiş. Ama o... cadı annemmiş. Gelir gelmez babanın çocuklarını yemek için hileler yapıp kendini hasta etmiş. Baba ona ne kadar üfleyp tükürse de iyileşmemiş. Günlerden bir gün baba yeni bir deva aramak için yolda gidiyormuş ki o cadı anne Hızır İlyas olup babanın karşısına çıkmış:

"Aleykümselem! Niye böyle dalgınsın insanoğlu?" diye sormuş. Baba üzüntüsünü anlatınca o:

"Karin iyileşsin istiyorsan oğlunu kesip ona kalbini yedir." demiş. "Bu Allah'ın emri. Başka çare yok." demiş kaybolurken de.

Böylece baba zavallı hâlde ağlaya yakına geldiğinde, o cadı anne çoktan dönüp, babaya kendini acındırarak sızlanıp:

"Evet, ölüme deva buldun mu?" diye bakmış. "Hayır. Bir deva bulmadım." diye cevap vermiş baba. "Kutsal biriyle karşılaşmadın mı?" diye ısrar etmiş anne. Baba da: "Hayır." diye cevap vermiş tekrardan.

"Yalan söylüyorsun. Gözünden anladım. Sana kutsal biri devayı söylemiş. Sen beni iyileştirmek istemiyorsun!" diyen anne bu kez daha da hastalanmış. Sonra baba çaresiz kalarak, karısına oğlunu kesip yedirmiş. Çocuğun ablası üvey annesinin yediği abisinin kemiklerini ağlaya ağlaya toplayıp, beyaz bir beze sararak kayın ağacının dibine gömmüş. Sonra bu kemiklerden çocuk boz bir serçe olup, uçup gitmiş. Şimdiki o gri serçelerin hepsi işte ondan yayılmış. Onlar bu yüzden böyle yürek parçalayan kederli bir sesle ötüyor... İşte bir vakit o çocuk -boz serçe- onların penceresine konmuş ve ötmeye başlamış.

Bronz kazan kaynıyor,

Baba bıçak biliyor,

Üvey anne "kes!" diyor,

Öz annem "bırak!" diyor, diye ötmüş zavallı. Sonra evlerine uçup babasının omzuna konmuş:

—Baba, baba ağzını aç! demiş. Babası ağzını açınca ona bir kaşık yağ yedirmiş.

Ondan sonra ablasının omzuna konup:

"Abla, abla ağzını aç!" diye demiş. Ablası kardeşinin sesini tanıyıp, sevinerek ağzını açmış. Sonra serçe ona bir kaşık bal yedirmiş. Sonra üvey annesine gidip:

"Anne, anne ağzını aç!" diye söylemiş. Üvey annesi onu yutayım diye ağzını kocaman açmış, boz serçe de ona bir kap iğne yedirip, uçup gitmiş. Cadı anne oracıkta ölmüş...

(Bişeva 2022: 62-63).

Serbiyamal'ın Baygilde'nin çocukları ile tanışma sırasında kaba ve yüksek sesle Yemeş'e seslenmesi, Yemeş'in ondan kaçmasına sinirlenip çocukların terbiye almadıklarını söylemesi, fakat ilk gün eşine ve çocuklarına kötü görünmemek adına samimiyetle gülümsemeye çalışması, çocuklara kâfi gelmez. Serbiyamal'ın burun deliklerinden çıkan öfke, soğuk bakışları çocukların gözünden kaçmaz. Sıvakay ninenin anlattığı hikâyelerdeki yaşlı cadı, çocukların üvey annelerini daha korkunç görmelerini sağlar. Anlatılan hikâyede cadı mitinin don değiştirerek Hızır İlyas mitine geçmesi, romanda Serbiyamal'ın çocukları istememesi, onları evlendirme ya da ölüm gibi sebeple evden uzak tutmayı amaçlaması, kötü niyet beslerken güler yüzlü, hoş davranması anlatıcının edebî dönüştürmeyi mitsel öğeleri kullanarak tercih ettiğini

gösterir. “Edebî dönüştürme, herhangi bir edebî metnin, ögenin, motifin, figürün, nesnenin veya varlığın yeni bir anlam ilgisi içerisinde, belirli bir amaç doğrultusunda edebî eserin içinde dönüştürülmesi veya edebî esere dönüştürülmesi yahut edebî eser seviyesinde dönüştürülmesidir.” (Gariper vd. 2008: 667). Serbiyamal, Bibeş’in evden gitmesi için onu evlendirmeye karar verir. Sebiyamal gözyaşları içerisinde “Bibeş’i evlendirmezsen seninle durmam” diyerek Baygilde’ye istediğini yaptırmaya çalışır. Baygilde bu konuda ne yapacağını şaşırır, hiçbir şey söyleyemez. Fakat Serbiyamal hemen otuzlu yaşlardaki Hisbulla ile on dört yaşındaki Bibeş’i evlendirmek için işe koyulur. Sivakay ninenin, Yemeş’in güzelliğini, zekâsını ve çalışkanlığını övmesi Serbiyamal’ı çileden çıkarır. Serbiyamal’ın Yemeş’e “kısa ömürlü olsa çok iyi olurdu demesi” ve onu saç örgülerinden tutup “don, öl çingene çocuğu” diyerek dışarı atması, İştüğan’ın evlenme isteğine “eve bir boğaz getirip servetime ortak edemem, evlenecekse kendi evlensin, benden mal mülk istemesin” demesi anlatıcının üvey anne ile ilgili hikâyeye göndermede bulunduğunu göstermektedir. Cadı annenin çocukları yemek istemesi gibi Serbiyamal’ın da çocukları teker teker evden uzaklaştırmak için harekete geçmesi anlatıda bağlam ve amaç ilgisini sağlamaktadır.

Semrégoş (Anka Kuşu)

Eski toplumlarda hayvanların, özellikle de kuşların mitlerde önemli yer tuttıkları bilinmektedir. Farısların *Hüma*, Arapların *Zümrüdüanka*, İrânlıların *Simurg*, Mısırlıların *Phoenix*, Hintlilerin *Garuda*, Türklerin *Kara Kuş* (kartal) olarak adlandırdıkları mitolojik kuş, Başkurlarda *Semrégoş* olarak karşımıza çıkar. Semrégoş, “Masallardaki büyük mitik kuş; anka kuşu” dur. (Özşahin 2017: 508). “Semrégoş sözcüğünün epik tanrı olan Samrav sözcüğü ile ortak köke ait olduğu düşünülmektedir. Çift başlı kuş olan Semrégoş’un başlarından biri kuş, diğeri de insandır. İnsan gibi konuşur, kahramanın yarasını iyileştirir, alt ve üst dünyayı birleştirir. Bu yüzden o, kendinde tanrıya özgü sıfatları barındırır.” (Hisamitdinova 2015: 315). “Folklorda Başkurların kutsal kuşlar panteonundan en çok sevilen şekil ve tipleri efsanevî kuş Samrav ve Humay’dır. ...Samrav, efsanelerde ve “Ural-Batır”, “Ak buzat” rivayetlerinde insanların koruyucusu olarak ortaya çıkar. Her oymağın veya her boyun soy kütüğü (şecere), uran (savaş çağrısı), tamga gibi geleneksel alametlerinden başka, kutsal bir kuşu yani totemi vardı.” (Sagitov 1986: 129-131). “Çift başlı kartal, Kuzey Sibiry’a’nın doğu kesimlerinde yaşayan kavimlerin kültüründe, önemli yer tutar.” (Ögel 2014: 223). “Bütün mitolojilerde yer alan grifon ve gerçek hayvanlar olan akbaba ve başka bazı hayvanlar, diğer yırtıcı kuşlar bile zaman zaman bu gruba girer. Grifonlar göğü, tan ağarışını, ilim, irfan, kuvvet gibi kavramları simgelerler. Türk sanatında özellikle kartal başlı grifonlar yaygın olarak görülür.” (Çoruhlu 1999: 139). “Boynunun çok uzun olduğuna ve boynunda beyaz tüylerden bir halka taşıdığına inanılan Anka ile Anadolu Selçuklu sanatında bazı çift başlı kartal tasvirlerinin boynunda bir halka bulunması nedeniyle bu iki efsanevî kuşun birleştirildiği ve çift başlı kartalın Anka sayıldığı söylenir.” (Batıslam 2002: 197). Çakır vd. grifonun, Mısır dilinde, yüklendiği görevle ilintili olarak çeşitli adları bulunduğunu, Mısır ikonografisinde özellikle kralı

düşmanlarına karşı koruyucu işlevi dolayısıyla -tštš ideogramıyla adlandırıldığını ve bu "yırtmak", "parçalamak", "ezmek" gibi anlamları ihtiva ettiğini söyler. (Çakır vd. 2012: 52). "İrk Bitig'de yırtıcı kuşlar birkaç kez anılmaktadır. Bu yazının üçüncü metninde bir Kara Kuş geçer. Bu, gönlünce denizde avlanıp, canının çektiğini yiyen, altın kanatlı [...] bir dövüş kartalı anlamında olabilir. Bu kuş gücünü ilan eder ve müdahalesi şans anlamına gelmektedir." (Roux 2011: 144). Çakır vd.'ye göre "Figür, Yunanca'da gagası – veya pençelerine – gönderme yapılarak "kıvrık", "kancalı" anlamındaki "gryphos" kelimesiyle ilintilendirilen eril bir isim olan "gryps" dir. Çeşitli adlarla anılan yaratığın ismi, "kavramak", "yakalamak" anlamındaki eski bir Hint – Avrupai fiil olan "grabh"la bağıntılı olarak Latince'ye "gryphi/gryphes" biçimiyle geçer. Sıfat olarak "eğrilmiş", "eğilmiş" anlamlarının yanı sıra kartal burnu için de kullanılır." (Çakır vd. 2012: 52). Anlatılarda, Anka kuşu yaşlandığında, tüylerini toplayıp kanatlarını hızlı bir şekilde çırpılmış. Bu, Anka kuşunun hayatının sonuna geldiği bir zamanmış. Anka kuşu kanatlarını çırpıkça alevler bütün tüylerini sarar ve Anka kuşu bu büyük ateşin ortasında kalır ve tamamen yanıp kül olurmuş. Sonra külden yeni bir Anka doğarmış. Anka yaşlanınca olağanüstü özelliklerini kaybedermiş, tekrar olağanüstü özelliklerine ulaşması için yanıp alev alması, kül olması ve küllerinden tekrar doğması gerekirmiş. Anka kuşu hiçbir zaman ölmezmiş, kendini bu şekilde yenilemiş. Romanda Semrêgoş'dan bahseden bir olay geçmektedir. Timerbay, çara karşı Bolşeviklerin tarafında yer alarak Başkurt işçileri anlattığı öyküyle yüreklendirmeye çalışır:

Mutluluğuz Anka kuşunun altın tacı altındaki sihirli kafeste kilitle duruyor! Artık işçiler, askerler hatta köylüler birleşip işte o mutluluğun kilitle durduğu kafesi parçalamak için toplanmalı. Eğer gerçekten bu iş yolunda giderse Anka kuşu tüylerini toplamaya bile vakit bulamayacak... (Biişeva 2022: 257).

Anlatıda, Anka kuşu hükümdarı temsilen çar ile özdeşleşir. Bolşeviklerin yönetimi ele almasıyla çarın düşmesi, özgürlüğe kavuşma ile sembolize edilmektedir. Anka kuşu ya da Semrêgoş'un gücünü kırmak, onun yırtıcılığını yok etmek Timerbay ve onun örgütlediği Başkurtların, Bolşeviklerin bir nevi mücadelesini simgeler. Anka kuşunun yaşlandığında tüylerini döküp toplaması, küllerinden yeniden doğması romanda "Anka kuşu tüylerini toplamaya bile vakit bulamayacak" ifadesiyle okuyucuya çar devrinin tamamen kapandığını, tekrar yönetime gelmesinin mümkün olamayacağını izlenimini vermektedir. Türklerde kartalın çok önemli olduğunu vurgulamıştık. Anlatıda Semrêgoş'un gagasının kırılması ya da kafesinin parçalanması hükümdarlığın yani Çarlık rejiminin sona ermesi olarak yorumlanabilir.

İnan, Mehmed Selim Mirza Ümidbayoğlu'nun Ruslarla Başkurtlar arasında devam eden orman ve toprak dâvasını "Yadigâr" adlı eserinde şöyle anlattığını dile getirir: "Rus memurları, Başkurtlardan İbrahim ve Tokuç oğulları bir büyük meşe ağacı altında istirahat ediyor ve konuşuyorduk. Ah Allahım, Kılât ormanı da elimizden gidecek demiştim. Bu sözleri söyler söylemez meşe ağacı üzerinde oturan karakuş (kartal) yere düşerek ölüverdi. Toplanmış gençlere dedik: "Yıllardır şu Kılât ormanı için uğraştık.

Kartalm ölüp yere düşmesi ormanımızın elimizden çıkacağına alâmettir. Çünkü babalarımıza Maykı Bey bu ormana nişan olarak kartal vermişti. Bugün kartalın ölmesi ormanımızın elden gideceğine kat'i alâmettir' dedik ve çok üzüldük". (İnan 1986: 47).

İnan'dan aktardığımız bu bilgi, romanda Semrégos'un gagasının kırılması biçiminde karşımıza çıkar. Bu konuşulanları dinlemek üzere Şımbay, torunu Muratşa'yı görevlendirir. Muratşa duyduklarını Şımbay'a anlatır ve Şımbay, Sobhan Başkan'a Anka kuşu hakkında hikâye anlattığını söyler. Sobhan Başkan bu hikâyeden çok rahatsız olur. Başkan ile polis memurunun birlikte yemek yedikleri sırada Şımbay içeri girer ve efendiler Timerbay bir hikâye anlatıyormuş diye söze başlar. Şımbay, Anka kuşunun altın tacının altında altın kafesi olduğunu, bu kafeste mutluluk kilidinin durduğunu, altın tacı uçursalar altın kafesin açılacağını, kuşun özgür kalacağını, herkesin mutlu olacağını anlattığını ve bunu nasıl yorumlamak gerektiğini sorar. Polis, Timerbay'ın Anka kuşunun hikâyesini anlatmasının, Anka kuşunun tacının uçurulmasının "çara karşı direniş" olduğunu anlar. Timerbay Bolşeviklerin kazandığı haberini şöyle verir:

"Çar düşmüş! Düşürmüşler! Ömür boyu yoksul halkın ensesini galalayıp çiğ çiğ yiyen Anka kuşunun gagasını kırmışlar! Kolumuzdaki pranga kırıldı dostlar! Yaşasın özgürlük! Bitsin savaş! Fabrika işçinin, toprak köylünün olsun dostlar! Kahrolsun burjuva, yaşasın devrim dostlar!" (Bişeva 2022: 306).

Mitolojideki çift başlı kuş, devletlerin simgeleri olarak da kullanılmaktadır. Sümerlerde, Hititlerde, Selçuklularda, Romalılarda, Bizanslarda, Ruslarda, Cermenlerde bu figür görülmektedir. Biz burada Bizans ve Rus imparatorluklarından bahsedeceğiz. Çünkü Başkurtlar ilk olarak 1552'de Rus hâkimiyetine girmişler ve tarih içerisinde Ruslara karşı zaman zaman ayaklanma gösterse de hâlen Rusya Federasyonu içerisinde özerk bir devlet olarak yaşamlarını sürmektedirler.

Bizans imparatorluğunun amblemi Konstantin haçdır ve Ortodoksluğun önemli simgelerinden biridir. "Bizans'ın hâkimiyetinde olan İstanbul'un 1204'te Latinler tarafından alınması, imparatorluğun yıkıntıları üstünde bir Latin kilisesinin kurulması düşmanlıkları körükledi." (Cheynet 2019: 93-94). "İstanbul'u yeniden ele geçirmeyi ve imparatorluğu kısa bir süreliğine yeniden kurmayı başaran son Bizans hanedanı Palaiologos, kendi hanedan sembolleri olarak çift başlı kartal imgesinden her bakımdan yararlandı. İstanbul'un 1453'te Osmanlılar tarafından alınmasına kadar çift başlı kartal, siyaset ve din düzleminde var olmaya başladı." (<https://pravlife.org/ru/content/dvuglavyy-orel-v-cerkovnoy-simvolike-i-politicheskie-spekulyacii> (10.12.2022).

Türklerin fethettiği topraklarda çift başlı kartal kilise sembolü olarak kullanılmaya devam edildi. Bu bağlamda II. İstanbul Patriği'nin kıyafetleri daha görkemli hâle geldi, giderek daha çok törensel imparatorluk kıyafetlerine benziyordu, bir zamanlar basit olan beyaz omophorion, Palaiologos'un taç gövdesi olan imparatorluk kemerine benzemeye başladı. Aynı şey imparatorluğun çift başlı kartalında da görüldü. Ancak şimdi kraliyet değil,

piskoposluk gücü anlamına geliyordu. (<https://pravlife.org/ru/content/dvuglavyy-orel-v-cerkovnoy-simvolike-i-politicheskie-spekulyacii> (10.12.2022)).

“Çar IV. İvan döneminde, çift başlı kartal Rusya’nın arması oldu. En eski Aryan geleneğine göre Çar, gerçeğin savunucusu Aziz George’nin yeryüzündeki temsilcisiydi. Mihail Romanov’un saltanatından önce kartalların başlarında iki taç vardı. Daha sonra üçüncü taç 1625’te ortaya çıktı. Bu üç taç teslisi simgeler.” (<https://topwar.ru/113141-dvuglavyy-orel-nasledie-predkov.html> (10.12.2022)). Bu bağlamda, çift başlı kuşun mitolojide imgelediği “güç” anlamını koruduğunu söyleyebiliriz. Doğaya ait olan bu mitolojik kuş, özgürlüğün ve bilgeliğin sembolüken insan eline geçmesi ile olumsuz bir simgeye dönüşür. Mitolojide Semrêgoş’un dinsel, kültürel öğelerle ele alındığını, romanda artık daha siyasi-teolojik sembole dönüşerek güç, iktidar simgesine evrildiğini söyleyebiliriz. Yazar, okuyucuya kültürel veya dinî-siyasal bu döngüye biz sahibiz, bundan biz sorumluyuz demektedir. Bu bağlamda mitolojik ögeyi yeniden imlemektedir. Çar’ın dünyada Tanrı’nın sesi olduğunu, yaşam verme alma gücünün o simgeyi elinde tutana ait olduğunu okuyucuya iletir. Anka kuşunun çift başlı olması gibi çarın da hem siyasi hem de dinî güce sahip olması bize ikiliği hatırlatır. Anka kuşunun kafeste olması da bu iktidar gücünü kullanma biçimini sembolize eder. Anka kuşunun gücünü ateşten alması günümüzde kültür, medeniyet, teknoloji gibi kavramları simgelemektedir. Doğaya ait olan bu semboller, insanlığın ya da çarın eline geçince dinî-siyasi baskı ve kontrol mekanizmasına dönüşmektedir. Kafes halkı, hayvanları, insanları baskı altında tutmayı, adeta hapisane hayatını düşündürmektedir. Bolşevik halk, bu kafesten kurtulmayı ve özgürlüğe ulaşmayı istemekte, Anka kuşunun tüylerini ateşe verip yeniden doğmasını, güçlenmesini istememektedir; yani çarın kesinlikle iktidardan gitmesi gerekmektedir. Rus halklarında zamanla çift başlı kuş çarlıkla özleştigi için olumlu bir sembol olarak 1917’li yıllara kadar kullanıldı. Bolşeviklerin 1917’de iktidara gelmesi ile bu amblemler ve Rus Ortodoks Kilisesi kaldırıldı. Bolşevikler, çarın dinî gücü kullanarak halkı avucunun içine aldığını düşünüyorlar ve ateist bir toplum ile bu durumu dönüştürmeyi hedefliyorlardı.

Bisura

“Bisura, Başkurt mitolojisinde kadın-kız şekline giren mitolojik varlıktır. Sarı saçlı güzel kadın, kız veya nine kimi zaman da genç delikanlı olarak görünür. Bisura sadece insanlara görünmekle kalmaz, yalnız kadınlara, erkeklere görünür, sık sık gelir ve hatta onlarla birlikte olur. Başkurt inanışına göre *Bisura* sözcüğü söylenmez, onun yerine *éyersen* (birilerini izleyen kız, erkek çocuk, üvey evlat, yoldaş), *tégé* (öteki, şu) sözcükleri söylenir.” (Hisamitdinova, 2015: 114-116).

Seğüre hastadır ve eli ayağı sürekli sızlamaktadır; eşi Baygilde’nin ise onu doktora götüreceği parası yoktur. Köyün kocakarı ilaçlarını yapan Sivakay nine, Seğüre’ye kan aldırması gerektiğini eğer bunu yaparsa iyileşeceğini söyler. Anlatıcı eşler arasındaki konuşmayı şu cümlelerle verir: “*Boş konuşmasın. Elimden gelse, ben sana kan verirdim*

ben! Anlıyor musun, ne kan aldırması!" (Bişeva 2022: 17). Sıvakay nine ve Seğüre kırsalda yaşayan, toplumun kuralları dışına çıkmayan, inanç sistemine sıkı sıkıya bağlı, kaderci karakterlerdir ve modern bilimin aksine geleneksel yöntemlerle hayatlarını idame ettirmektedirler. Geleneğin simgesi olan bu iki karakterin aksine Baygilde yeninin, modernizmin ve ateizmin simgesi olarak gösterilir. Anlatıcı sahte din adamlarına ve kocakarı ilaçlarıyla tedavi usullerine karşı olduğunu Sıvakay nine ve Ezmezulla molla karakterleriyle gösterir. Bilimsel metotlara inanan Baygilde karakteri gelenek-modernite çatışması çerçevesinde yer almaktadır.

Baygilde ağabey sabahtan akşama kadar Zengin Kormoşlarda çalıştığından, Sıvakay nine rahatça eve yerleşip Seğüre yengeye kocakarı ilaçları hazırlamaya başladı. Sıvakay nine bugün de çayın yanında ilk olarak dünyanın, konu komşunun durumu hakkında biraz konuştuktan sonra sözü, coşkuyla türlü türlü hastalıklar ve onları nasıl iyileştirdiğine getirdi. Bazı cin çarpmış, yaşlı cadı büyüü yapılmış, içine bisura girmiş kişiler hakkında birbirinden korkunç şeyler anlattı. Sözü'nün sonunu:

"Uzun sözün kısası şu Seğüre gelin, ben seni Ezmezulla mollaya göstermeyi düşünüyorum." diyerek getirdi.

Seğüre yenge şaşırarak:

"Niye yenge?" diye sordu.

"Ne demek niye? Ne zamana kadar böyle acı çekeceksin?" dedi Sıvakay nine sert bir şekilde. Sonra tekrar yumuşak, nağmeli sesiyle konuştu: – Senin elin, ayağın da bu hastalıktan sızlıyor. Cin çarptığından kötü kanın çoğalmış. Kötü kan eklemlerine oturmuş. İşte bu kötü kanı aldırma lazımdır Seğüre! (Bişeva 2022: 19-20).

Sıvakay nine, Seğüre'yi cin çarptığına ve içine bisura girdiğine kanaat getirdikten sonra Ezmulla mollaya kötü kanı akıtması için çağırır:

Ustura ile kesilen yer ilk başta bembeyaz oldu sonra rengi azalan kan ayağına doğru simsiyah indi. Molla, Seğüre yengenin elini dirseğine kadar tastaki ılık suya batırdı. Su kan ile her birleştiğinde Seğüre yengenin yüzü beyazlıyor, rengi atıyordu.

...

"İşte, gördünüz mü nasıl da kötü kan toplanmış. İyi, artık ağrı çekmezsün. İnşallah bundan sonra sağlığını toplayıp iyileşirsin gelin. Kötü kanın artık çıktı." dedi.

...

Sıvakay nine: "Aman Allah'ım! Ey, ne oldu şimdi molla?" diye eli ayağına dolanıp, ne yapacağını bilmeden bir kapıya bir divana doğru yürüdü. Fakat kan alıcı bir şeyler mırıldana mırıldana yırtık keçe parçasını munda yakarak yaraya kapattı, çabuk çabuk bağlayıp sararak baştan savma bir dua etti ve keçe kilimi koltuğuna kıştırarak çıkıp gitti. (Bişeva 2022: 25-26).

Ögel, "Hint mitolojisinden gelen kan motifinin, Çingiz Han'dan gelenek olarak Türk destanlarında da devam ettiğini ve Türklerde, 'hakanların adları ile kanlarının tabu' olduğunu yani hakanların kanlarının akıtılmadığını ifade eder." (Ögel 2014: 740). Başkurt mitolojisinde ise "İnsanın vücudundan kanı çıktığında hem ruhu hem canı da çıkar." (Hisamitdinova 2015: 223). Tıbbi tedavi yöntemi olarak kan aldırmanın "Çin, Moğol, Roma, Mezopotamya vb. uygarlıklarda da asırlar öncesine uzanan bir tarihi vardır." (Akdağ 2014: 170). İslamiyet'ten sonra Başkurtlarda kara/ kötü kan aldırma

halk inancı ve tedavi yönetimi olarak devam etmektedir. Anlatıcı, Ezmezulla molla üzerinden sahte mollaların halkın içerisinde yer bulmasını eleştirmektedir. Seğüre'nin kötü kanı akıtınca iyileşeceğine olan inancı mitolojik öge olarak ölümü çağrıştırmaktadır. Kısa süre içinde Seğüre vefat eder.

SONUÇ

Zeyneb Bişeva'nın romanda Türk mitolojisinden beslendiği görülmektedir. Yazarın, mitolojide yer alan öğeleri romandaki karakter ile birebir özdeşleştirerek okuyucuya sunduğunu söyleyemeyiz. Fakat yazar, metni oluştururken mitolojiyi öyle ustalıkla kullanır ki olaylar dizisinde karakterin yazgısı, mitolojiden hikâyeler ile harmanlanmış bir dünya yaratır. Bu yarattığı dünyada her şey gerçektir. Yazar, edebî dönüştürme ile geçmişte kalan metinleri günümüze ve geleceğe ulaştırma yolunu çağdaş edebiyata taşımıştır. Romanda, yüzey yapıda mitolojik öğeler ile karşılaşırız fakat derin yapıda bu izlere rastlayamamaktayız. Halk inanışları, dinî ve batıl inanışlar da romanda dikkati çeker. Bu bağlamda mitolojiyle veya halk inanışıyla başlayan bir hikâye, romandaki kahramanların başından geçen olaylardan izler taşır. Yazar, romanda kahramanları mitler üzerinden kurgulamaz. Arka fon şeklinde mitler yerleştirilmiştir. Başkurt halkının Rus himayesine girmesi ve zamanla bu iki toplumun birlikte yaşaması, Başkurt toplumunun hafızasının silinmesine sebep olmaktadır. Bişeva, toplum hafızasını eserinde canlı tutmaya çalışmaktadır.

KAYNAKÇA

- AKDAĞ, A. (2014). "Bir Tedavi Yöntemi Olarak "Kan Aldırmak" ve Klâsik Türk Şiirindeki Kullanımı". *Gazi Türkiyat*, 1 (14): 169-187.
- BAİMOV, R. H. (2003). "Zeyneb Bişeva". *Yégérménsé Bıvat Başqort Ežebieté. Yoğarı ukıw yortları ösön deréclék*. Öfö : Resey Fédératsiyahınıñ Meğarif Ministrılığy Başqort Devlet Ünivérsitétı.
- BATIİSLAM, H. D. (2002). "Divan Şiirinin Mitolojik Kuşları: HÜMÂ, ANKA VE SİMURG". *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 1(1): 185-208.
- BİİŞEVA, Z. (1990). *Kemhétélgender*. Öfö: Başqortoston Kitap Neşrieté.
- BİİŞEVA, Z. (2022). *Aşağılananlar* (çev. Fatma Ertürk, Sevilay Tay). Ankara: Bengü Yayınları.
- CHEYNET, J. C. (2019). *Bizans Tarihi* (Türkçesi: İsmail Yerguz). Ankara: Dost Kitabevi.
- ÇAKIR, G. Ö., YAĞIZA, O. (2012). "Binyılların Ağında Antik Ön Asya Grifonu: Kaynakları, Yayılımı ve Mitolojik Bağlantıları Hakkında Notlar." *MSGÜ Sosyal Bilimler*, (5): 50-68.
- ÇORUHLU, Y. (1999). *Türk Mitolojisinin ABC'si*. İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- DURUSUN, H. E. (2022). "Şan Kızı Destanı'ndaki Albastı ile Türk Halk İnançlarındaki Albastının Mukayesesi". *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 5: 11-20.
- GARİPER. C., KÜÇÜKCOŞKUN, Y. (2008). "Murathan Mungan'ın Dumrul ile Azrail Adlı Hikâyesinde Metinlerarasılık, Yenidenyazma ve Edebi Dönüştürme", 38. *ICANAS Edebiyat Bilimi Sorunları ve Çözümleri*, C. II, Ankara, 665-676.
- HİSAMETDİNOVA, F. G., ŞARİPOVA, Z. J. (2014). "Başkurt Demonolojisi (Şeytan Bilimi) Terimleri (Terms of Bashkir Demonology)" (çev. Burçak Okkalı). *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 37: 33-40.

- HİSAMİTDİNOVA, F. Ğ. (2015). *Başqort Mifologiyahı Hüzlégé*. Öfö.
- HÖSEYÉNOV, Ğ. B., ĞİMALOVA, M. Ğ., ŞEKÜROV, R. Z. (2004). *Başqort Ežebieté. Urta mekteptėñ 10 sınıfı ösön deréclék*. Öfö: Kitap.
- İNAN, A. (1986). *Tarihte ve Bugün Şamanizm*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- KARAGÖZ, E. (2011). "Başkurt Sovyet Yazarı Zeynep Bişeva". *Gazi Türkiyat*, 1 (8): 311-322.
- KİNYEBULATOV, İ., HİSAMOV, Ğ. (2008). *Xalık Yaźıwıslı Zeyneb Bişeva (Zeyneb Bişeva Turahında Xetireler)*. Öfö: Kitap.
- ÖGEL, B. (2014). *Türk Mitolojisi: Kaynakları ve açıklamaları ile destanlar* (II. Cilt). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- ÖZŞAHİN, M. (2017). *Başkurt Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ROUX, J. P. (2011). *Eski Türk Mitolojisi* (çev: Musa Yaşar Sağlam). Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
- RUDENKO, S. İ. (2001). *Başkurtlar* (çev. Roza İklil Kurban). Konya: Kömen Yayınları.
- SAGİTOV, M. M. (1986). "Başkurt Folklorunda Hayvanlara Tapınma" (çev. Nuri Yüce). *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 30-31 (1982-1983): 125-132.
- <https://pravlife.org/ru/content/dvuglavyy-orel-v-cerkovnoy-simvolike-i-politicheskie-spekulyacii> (10.12.2022)
- <https://topwar.ru/113141-dvuglavyy-orel-nasledie-predkov.html> (10.12.2022)